

„A Tisza-parton mit keresek?”

„Sokat jelentettek számomra a szegedi barátságok”

BESZÉLGETÉS SZATHMÁRY GYÖNGYI SZOBRÁSZMŰVÉSSZEL

Bálint Sándor, Kulka Frigyes, Straub F. Bruno, Vinkler László – csak néhány név Szeged 20. századi kulturális és tudományos életének azon kimagasló alakjai közül, akiknek emlékét a városban Szathmáry Gyöngyi munkái őrzik. A több mint három évtizeden át Szegeden alkotó szobrász 1940-ben Szatmárnémetiben született, családja 1947-ben repatriált, akkor költözött szüleivel Nyíregyházára. A budapesti Művészeti Gimnáziumban érettségizett, majd 1963-ban Mikus Sándor növendékeként a Magyar Képzőművészeti Főiskolán szerzett diplomát. Pályáját a Szegedi Tanárképző Főiskola rajz és művészettörténet tanszékének oktatójaként kezdte, ahol 1997-ig tanított docensként, majd címzetes főiskolai tanárrá nevezték ki. Első nagyobb munkája, a Fiú kutyával 1965-ben a Béke utcai általános iskola számára készült. Ma már több szobra, domborműve díszíti Szeged, Budapest és az ország más városainak köztereit és középületeit. 1974 és 1977 között Derkovits-ösztöndíjas volt, 1975-ben elnyerte a Szegedi Nyári Tárlat fődíját, 1977-ben a Hódmezővásárhelyi Őszi Tárlat Tornyai-díját, 1978-ban pedig Munkácsy-díjjal tüntették ki. 1987-ben megkapta a IV. Soproni Érembiennálén a lektorátus díját, 1990-ben a XIV. Sóstói Nemzetközi Érem- és Kisplasztikai Alkotótáborban a Művészeti Alap díját. Számos egyéni és csoportos kiállításon vett részt idehaza és külföldön. Több kisplasztikája található közgyűjteményekben, érmei megbecsült darabjai a magángyűjteményeknek is. 1997 óta Budapesten él második férjével,

a szobrász Vigh Tamással. Tagja a Szög-Art Egyesületnek, a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének, valamint a Magyar Szobrász Társaságnak. „Ő az a szobrász, aki az alföldi síkon a klasszikus görög szellemiséget elegyíteni volt képes a magyar népi kultúra mélyrétegeivel. Ebből következően szobrászatára klasszikus fegyellemmel épített nagyvonalúság, s ugyanakkor érzelmi hevítettség, balladisztikus sejtelmesség jellemző. De legfőképpen a tiszta, világos és jól artikulált plasztikai kifejezés.” – így jellemezte művészetét ropant találóan a szegedi szobrászokat bemutató kötet bevezető tanulmányában Tóth Attila, a város szobrai kötetbe gyűjtő művészeti szakíró. Szathmáry Gyöngyivel budai otthonukban beszélgettünk.

– *Hogyan lett szobrász, milyen hatások játszottak szerepet pályaválasztásában?*

– A véletlenek mellett biztosan sok öröklött dolog is közrejátszott ebben, hiszen a hajlamok, ösztönök legalább annyira meghatározóak, mint a körülmények, a környezeti hatások. Sok mindennek együtt kell lennie ahhoz, hogy valaki ilyen úton induljon el. Apai ágon mindig is voltak a családukban művészi hajlamú vagy művészetszerető emberek, de művészek inkább a női ágon találhatók. Nem azért, mintha a férfiak nem lettek volna tehetségesek, csak nem tartották ezt megélhetést biztosító szakmának. A múlt század elején a nagynénémet viszont hagyták, hadd menjen a művészeti főiskolára. Az anyai – a Barra – ágon több református pap is volt a családukban. Édesanyám nagyapja, dédapja, sőt már az ükapja is Marosvásárhely környékén volt református lelkész. Ők hagyták ránk, kései utódokra: Ne csak magunknak éljünk! Apai ágon az értelmiségiek – gimnáziumigazgató, polgármester-helyettes, történész – kívül sok kézműves – például még kocsikerék-készítő – is volt az ősök között. Nagyapám a szatmárnémeti színháznak nemcsak gondnoka volt, hanem ő készítette a díszleteket is. (Ez azért is érdekes, mert Zsuzsa lányom díszlet- és látványterveit a férje kivitelezi – mindketten a filmgyárban dolgoznak.) Mindezt abból a kis életrajzból tudtam meg, amit édesapám hagyott ránk örökségül. Apám 1898-ban született, az I. világháború idején alig volt 18 éves, amikor behívót kapott. Végigcsinálta a piavei ütközetet is, amit élete végéig emlegetett. Húszévesen sok emberért felelős volt, és ritka bravúrral a többségüket sikerült élve visszahoznia a frontról. A Szathmáry-ágon sok különös ember volt a terebélyes családfán. Nagyobbik lányom, Eszter építész, és kint él Chicagóban. Amikor 1995-ben meglátogattam, akkor ismerkedtem meg Szathmáry Lajossal, az amerikai magyar emigráció legérdekesebb alakjával. A szegedi Somogyi-könyvtár munkatársaival is kapcsolatot tartó Lajos bácsi százezer kötetes könyvtárában felbecsülhetetlen értékű hungaricáink legszebb darabjai, köztük ősnymtatványok is voltak szép számmal. Voltak: mert a halála után – végrendelete szerint – részben amerikai egyetemek, részben pedig egykori sárospataki iskolájának a tulajdonába került. Szathmáry Lajos rendkívüli egyéniség volt, a vele való találkozás hasonlóan nagy hatással volt rám, mint az, amikor 1976-ban Kós Károllyal ismerkedtem meg Kolozsvárott. A nevemet meghallva rögtön kijelentette: egészen biztosan rokonok vagyunk. Sajnálom, hogy nem tudtam már elküldeni neki apám családtörténeti írását – 1996-ban meghalt Lajos bácsi – mert azok a másfél-kétszáz éves történetek, amelyeket elmesélt a családjáról, sok ponton egybevágóak az apám írásában szereplő adatokkal.

– *Őn meglehetősen zűrzavaros időszakban, a II. világháború idején, 1940-ben Szatmárnémetiben született. Mikor és hogyan került Magyarországra?*

– Először pár hónapos koromban, amikor visszacsatolták Észak-Erdélyt. Másodszor 1947-ben, édesapám után jöttünk át. Egészen pontosan úgy történt: 1944 őszén a front elől Észak-Komáromba menekültünk. A háború után, 1945 kora nyarán – amint lehetett – visszamentünk Szatmárnémetibe. Délután érkeztünk, de az én édesapám már éjszaka gyalogosan és egyedül indult vissza Magyarországra. Szatmáron ijesztő hírek várták a szüleimet: a román hatóságok minden indok nélkül őrizetbe vesznek igen sok magyar – főleg értelmiségi – férfit. Apám sok barátja tűnt el akkoriban úgy, hogy többé soha nem került elő. Édesanyámnak velem és három testvéremmel 1947-ben, szinte az utolsó pillanatban – a vasfüggöny előtt – sikerült áttelepülnie Nyíregyházára, a két éve nem látott édesapámhoz. Szüleim abban a hiszemben választották Nyíregy-

házát, hogy ott közel lévén a határhoz, hamarosan visszamehetünk. Tévedtek. Úgy haltak meg a nagyszüleim, hogy többé nem láthattuk őket.

– *Már Nyíregyházán felfigyeltek a tehetségére?*

– Szerencsémre az iskolában nagyszerű rajztanárom volt, a kitűnő akvarellfestő Szalai Pál. Ő biztatott, hogy a budapesti művészeti gimnáziumba jelentkezsek. Akkoriban ez volt az ország egyetlen ilyen intézete. A szüleim nem akartak beleszólni, hagyták, hogy önállóan döntsek. A jól sikerült felvételi vizsgámnak örültek, így lettem a művészeti gimnázium diákja.

– *Akkoriban a Nyírségből Budapestre kerülni óriási dolog lehetett.*

– Igen, tizennégy évesen különösen az, de ez tanított meg igazán arra, hogy a magam lábán megálljak. Egy másik világ tárult fel előttem és sok új lehetőség. Somlói úti kollégista lettem, és lelkes, érdeklődő diákként benne voltam mindenben. Társaimmal bérletet váltottunk a Zeneakadémiára, koncertekre, színházba, kiállításokra jártunk, tanítás előtt korán reggel a Rudasban úsztunk. Akkori barátaim egy részével ma is tartom a kapcsolatot. Budapesten gimnazistaként éltem át az 1956-os forradalmat is. Október 23-án csatlakoztunk az egyetemisták tüntetéséhez, majd a következő napokban a kollégiumhoz közeli Tétényi úti kórházban jelentkezünk többen véradásra és ápolónői munkát vállaltunk. Barátnőm – Magyar Kati – a kórház egyik mentőkocsijával november 7-én bement a tűzharok közepébe. A Liszt Ferenc téren egy orosz tank szétlőtte a fehér zászlós vörös keresztet autót. Ma már Magyar Kati a gimnáziumunk hősi halottja. 1958-ban azt sem engedték meg, hogy az érettségi tablónkra rátegyük a fényképét.

– *Milyen volt a művészeti gimnázium szellemisége?*

– Azokban az években többnyire még a nagyszerű régi tanári kar tanított ott. Csak a brutálisan vonalas, korlátolt és műveletlen igazgatónkat nem szerettük, aki korábban Soroksáron volt félelmetes rendőrpáncsnok. Kitűnő képességű diákok voltak az osztálytársaim. Az első év alapozó rajzi ismeretei után másodikban akvarellezéssel és dombormű mintázásával is megpróbálkoztunk minden különösebb korrektúra nélkül. Forma vagy színérzék? Szobrászat vagy festészet? Melyik diák melyik szakon tanuljon a további években? Ezt kellett eldönteni a gyakorlatok alapján. Fél év mintázás után a tanárok engem is szobrász szakra javasoltak. Érettségi után az osztályunk nagy részét felvették a Képzőművészeti vagy az Iparművészeti Főiskolára. A főiskola teli volt régi ismerősökkel, hiszen a gimnáziumból és a kollégiumból is jól ismertem a hallgatók többségét.

– *Az ilyesmi jól jöhet később a pályán...*

– Van, amikor igen, és vannak olyan helyzetek, amikor nem biztos, hogy jó.

– *Kik voltak a meghatározó mesterei a főiskolán?*

– Akkoriban már nem lehetett mestert választani, mindenki annál tanult, akihez beosztották. Én Mikus Sándorhoz kerültem, rajta kívül Pátzay Pál és Szabó Iván tanított szobrászatot a főiskolán. Az furcsa volt számomra, hogy a nagy tekintélyű Pátzay fölényesen bánt a mesteremmel. Pátzay – Mikus távollétében – szinte mindennap benézett a mi műtermünkbe is, és korigált is. Emlékszem, sokszor a legkisebb kérdéseinkre is olyan kerek kiselőadást tartott, amihez másnak felkészülésre lett volna szüksége. Érdekesen tudott beszélni bármiről és bárkiről, csak egyetlen témát nem lehetett

nála érinteni: a 20. századi modern művészetet. Ő ugyanis megállt a 19. század építészetenél, szobrászatánál, festészeténél, és lesújtó véleménye volt a modern törekvésekről. Ez a volt a tragédiája, mert – mint később megtudtam – ezzel saját ifjúkori törekvéseit is megtagadta. Végül is azt mondhatom: mindannyiunknak Barcsay Jenő volt a legfontosabb Mestere.

– *Diploma után milyen tervei voltak, hogyan indult a pályája?*

– Akkoriban már nem volt kötelező a főiskolán a tanári szak, ami korábban automatikusan része volt az oktatásnak. Én azonban a szüleim megnyugtatására fölvettem azt is, de már első évben nyűgnek éreztem, mert nem volt megfelelő színvonalú az ilyen irányú oktatás. Abbahagyni már nem lehetett, ha egyszer felvettem, az előadásokra viszont nem jártam be, de a vizsgákat mindig sikeresen letettem. Ötödévesek voltunk, amikor kezdték nekünk mondogatni: nem maradhat mindenki Budapesten, és nem kell mindenkinek művésznek lennie... A főiskola hallgatóinak több mint fele vidéki volt, de szinte senki sem akart hazamenni. Kijött a főiskolára egyszer még maga Aczél György is, és ott, előtte sorra mindenkit megkérdeztek: Miért nem akar vidékre menni, és miért nem akar tanítani? Én nem zárkóztam el egyiktől sem, mert szerettem vidékre járni, nyaranta biciklivel bebarangoltuk az országot. A főiskolán a tanévet kiegészítette egy egyhónapos nyári művésztelepi gyakorlat, így kerültem 1959-ben életemben először Hódmezővásárhelyre. Ekkor jártam Szegeden is először: a szabadtéri színház előadását mentünk át megnézni. Főiskolásként a Nyírségtől idegenkedtem, oda nem szerettem volna visszamenni. (A tájegység érintetlen szépségét, varázsát, és az ott élők emberi értékeit az utóbbi tíz évben kezdtem felfedezni és megszeretni, különösen azóta, hogy alapító tagja lehetek a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Baráti Társaságának.)

– *Mit válaszolt az Aczél György jelenlétében feltett kérdésekre?*

– Azt feleltem: sohasem mondtam, hogy nem akarok vidékre menni, de egy kis faluban már nem szívesen élnék, mert nem tudnám feladni a városi életformát. Nyíregyházát nem szívesen választanám, de más városokról lehetne szó, többek között Szegedet is megemlítettem. Elmondtam azt is, hogy a tanítástól sem zárkózom el, ha marad időm mellette a szobrászatra. Az év végi vizsgák után egyszer csak behívtak a tanulmányi osztályra, ahol elmondták, hogy tanársegédet keres a Szegedi Tanárképző Főiskola rajz tanszéke, engem javasolnak, keressem meg Vinkler Lászlót és Fischer Ernőt Szegeden. Először is a tanszékre mentem bemutatkozni, megmutatni a munkáimat és megismerni a leendő feladatokat. A beszélgetés végén azt mondta Fischer Ernő: ők azt szeretnék, ha én lennék az új tanársegédjük, adjam be a pályázatomat, és most pedig menjek át velük a személyzeti osztályra. Bagdi Sándor volt akkor a főiskola személyzetese, majdnem kidobott, amikor Vinklerék bevittek hozzá bemutatni. Megkérdezte, mit akarok én itt, a főiskolán. Az egyik gimnáziumban is hirdettek állást, pályázzak inkább oda. Mint később kiderült, a főiskolai állásra neki több pártfogoltja is volt. Azt válaszoltam: magamtól eszembe sem jutott volna Szegedre jönni, a Képzőművészeti Főiskola javasolt, a rajz tanszék vezetői is alkalmasnak tartanak. Vinkleréknek tetszett a válaszom, végül engem neveztek ki a tanszékre.

– *Hogy indult az alkotói pályája?*

– Diploma után automatikusan felvettek bennünket a Művészeti Alapba. A főiskolai mestereim beajánlottak a lektorátusra is, ahol működött egyfajta munkaelosztó bi-

zottság, ami általában adott a pályakezdőknek egy olyan megbízást, amivel bizonyítani lehetett. Így én is kaptam rögtön az első évben egy komolyabb munkát: Szegedre, a Béke utcai általános iskola számára csináltam meg a Fiú kutyával című szobromat. Akkoriban az állami építkezéseknél a beruházás két ezrelékét valamilyen képzőművészeti alkotás létrehozására kellett fordítani. A Béke utcai iskolát tervező iroda főmérnöke – Borvendég Béla – Budapestre ment, hogy a lektorátustól kérjen javaslatot, kit bíznanak meg a szobor elkészítésével. Ott rögtön azt kérdezték tőle: jó lesz-e a fiatal Szathmáry Gyöngyi, aki friss diplomásként most került Szegedre. Béni nem tiltakozott. Akkor már ismertük egymást, párszor találkoztunk. Örömmel keresett meg a hírrrel: hozott egy szobor-megbízást. Ismeretségünkől hamarosan házasság lett.

– *Milyen volt a szegedi rajz tanszék akkoriban?*

– Vinkler Lászlót már az első pillanatban a szívembe zártam. Ő a férjemmel, Béni-vel nagyon jó barátságban volt. Csak negyvenvalahány éves volt akkoriban, de már mindenki bácsizta Szegeden. Hosszú ősz haja, óriási szakmai, pedagógiai tekintélye és áradó nyugalma mindenkire nagy hatást gyakorolt. Laci bácsi jelenlétében nem lehetett veszekedni, kiabálni vagy butaságokról fecsegni. Mindenkit fegyelmezett a jelenléte. Már a bemutatkozásakor éreztem, hogy szívesen és bizalommal fogad, később is egyenjogú partnernek tekintett. Mindvégig jó barátságban voltunk, halála előtt néhány nappal meglátogattam, műtermében legújabb képeit nézve a terveiről beszélt. Éveken át összejártunk. Vinklerék mellett Simoncsicsékkal is és Kulkáékkal is jó barátságban voltunk. Velük és az ő barátaikkal együtt töltött esték és nagy beszélgetések egyben mindig komoly szellemi kalandozást is jelentettek. Sajnos később én mindebből kimaradtam egy kicsit, amikor elveszítettem a hallásomat.

– *Mi történt?*

– Már az első leányom születése után romlani kezdett az egyik oldalon a hallásom. 1972 nyarán megszületett a második leányom. Hat hetes volt, amikor az egyik éjjel fölsírt. Fölvettem, a következő pillanatban láttam, hogy ordít, de nem hallottam semmit. Az orvosok a vizsgálatok után sem tudták pontosan megmondani, hogy mi történhetett. Amikor teljesen egyértelmű lett, hogy az állapotomon nem lehet változtatni, meg kellett barátkoznom azzal a gondolattal, hogy bizonyára sohasem fogok többé hallani. Az akkori orvosi magyarázat szerint az történhetett, hogy a hirtelen ébredéskor rendkívül alacsony lehetett a vérnyomásom és vérrellátási zavar keletkezett a belső fülben. A cochleában elhalt a rendkívül érzékeny szőrsejt, amely nem képes regenerálódni. Nagy szerencsémre Vekerdy Zsuzsa logopédussal hozott össze valaki. Zsuzsa csodálatos ember, életének legfontosabb célja, hogy másokon segítsen. Kidolgozott számomra egy módszert, és három hónap alatt megtanított szájról olvasni. Nem hagytam el magam, igyekeztem normálisan tovább élni. A főiskolán sem hagytam abba a tanítást. A hallgatóimnak mindig rögtön megmondtam, hogy nem hallok – ők így is elfogadtak, megértettek és nagyon tisztességesen viselkedtek velem, akárcsak a kollégáim. Azért mertem folytatni a tanári munkát, mert a tanszéken addig eltöltött hét-nyolc év alatt megszerettek a növendékeim, a diploma után többükkel ma is tartom a kapcsolatot. Úgy éreztem, az én speciális helyzetem miatt a hallgatóim nem kaptak tőlem kevesebbet, megszokták, hogy artikulálva, lassabban kell beszélniük velem, ha pedig valamit mégsem pontosan értettem meg, legfeljebb leírták. Én pedig megtanultam jobban figyelni az apró gesztusokra, erősebben koncentráltam a mimikára, az arcra, ezáltal az emberismeretem is gazdagodott.

- *Mennyi ideje maradt az önálló alkotómunkára a tanítás mellett?*

- Nem az idő volt a legnagyobb gondom, hanem inkább az, hogy hol dolgozzak. Ez a probléma végigkísért Szegeden, sohasem volt igazi műtermem. A család miatt később már nem akartam máshová, például Hódmezővásárhelyre költözni, ahol kaphattam volna műtermes lakást. A grafikus akár a lakásában is tud dolgozni, de egy szobrász legfeljebb érmekeket, kisplasztikákat tud készíteni. Egyik művésztelepről a másikra jártam, a nagyobb megbízásokat a vásárhelyi, a kecskeméti, sőt a budapesti Lehel úti kollektív műtermekben készítettem el.

- *Első férjével, Borvendég Bélával több közös munkájuk is volt. Hogyan tud összedolgozni a szobrász és az építész?*

- Ha az első pillanattól kezdve együttműködnek, akkor az épületen, az épületben vagy az épített térben nem pusztán applikáció, nem utólagos beillesztés a műalkotás. Amerigo Tot például csak úgy vállalt közös munkát építészekkel, ha valóban a kezdetektől fogva együtt tervezhetett velük. Béni kitűnő érzékkel mindig úgy tervezte meg az épületeit, hogy a szobrok az építészeti kompozíció részei voltak, és hiányoztak volna, ha mégsem kerültek volna oda. Például a Sellő-ház a plasztikával is így született meg. Nagy kár, hogy az ingatlankezelő tönkretette azt a házat is, akárcsak a többi épületét. Sajnáltam Bényt, amiért Szegeden maradt. Húsz évvel ezelőtt el kellett volna mennie. Mondtam neki akkor is: itt megfojtják és lehetlenné teszik, ha marad. Nemzetközi építész körökben tekintélye, rangja volt, máshol talán jobban érvényesülhetett volna a tudása-tehetsége. Sohasem volt semmilyen pártnak a tagja. Szegeden mindig harcolnia kellett az ostobaság, butaság és rosszindulat ellen, végül mindig neki lett igaza, de őt is felőrölte. A Tiszatáj szerkesztőbizottságába is azért került be, mert kellett a neve. Kizárólag azért vállalta akkor ezt a szerepet, mert nagy sakkozóként előre látta a lépéseket. Tudta, hogy a folyóiratot csak úgy lehet megmenteni, ha ők akkor vállalják, hogy tovább viszik. Ha akkor megszűnt volna, nem lehetett volna később folytatása. Emlékszem, világosan tisztában volt azzal, hogy hálátlan szerepet vállal, és sokan sohasem fogják megérteni a döntését. Így is történt. Két lányunk még most is mondogatja neki: hagyja ott Szegedet. Korábban több lehetősége adódott, hívták a Műszaki Egyetemre is tanárnak, ahol angol nyelven taníthatott volna. Nem vállalta, mert nem akart Szegedről elszakadni. A kora előtt járt, itthon még javában tartott a szocreál, amikor a Sao Paolóban díjnyertes szegedi ravatalozót tervezte, amibe most a temetkezési vállalat alkalmazottai csúnyán belepancsoltak azzal, hogy konyhabútor lilára mázolták. Egész pályáját az jellemezte, hogy a helybeli korlátolt vezetők állandóan „beleterveztek” a munkáiba. Magam is láttam, amikor nyolcszor terveztettek át a főnökei egy épületet, amit végül fel sem építettek. Amikor sorozatosan történtek hasonló esetek, én is azt mondtam neki, hagyjuk ott Szegedet. A meg nem valósult terv nem építészeti.

- *Némelyik korai szobrán akadtak, akik Henry Moore hatását vélték felfedezni. Kik voltak a példaképei?*

- Erről nem is tudtam. Egyetlen szobrom lehet, amelyről valakinek Henry Moore eszébe juthatott: a Tarján-lakótelepen található Olajfűrés című munkám, amit egy országos pályázat egyik győzteseként készíthettem el. A szobornak valamiképpen az olajbányászathoz kellett kapcsolódnia. Sokan nonfiguratívnak gondolják. Nem az. Olyan formát kerestem, ami a földben munkáló nagy energiákat, erőket fejezi ki. A gyerekek azonnal megszerették, rámásztak-belebújtak, és tovább fényesítették. Ami-

kor 1969-ben Angliában jártam, egyszerre ismerkedtem meg Moore és a Parthenon timpanonjának a szobraival. Később a tengerparton nyaralva bűvárszemüveggel figyeltem meg a víz alatti formákat, sziklákat, a víz koptatta köveket, kavicsokat, csontokat, és akkor értettem meg igazából Moore szobrászatát és a Parthenon torzóit is. Valójában a természeti erőket fejezi ki mind a kettő, pontosabban: a természet erejének az emberi szellemmel való egységét.

– *Főiskolai mesterei vagy a nagy magyar szobrászok közül kik voltak példaképei?*

– Túl sok vagy túl kevés nevet sorolhatnék, és mindenkit másért becsülök vagy tisztelek. Ha valami nem egyezik meg a törekvéseimmel, attól még elismerem jónak. Bizonyos hangulatok, élethelyzetek szerint változhat, hogy mikor mit szeretünk, mit veszünk észre, mire vagyunk fogékonyak. Amikor dolgozom, lehetséges, hogy bennem vannak ezek a hatások és élmények. Vannak, akik tudatosan kiemelnek bizonyos jegyeket másoktól, és összeraknak egy jellegzetes mozaik-stílust maguknak. Azt hiszem, hogy az én gondolkodásomban inkább úgy épültek be stílusok, megoldások, hogy sokszor magam sem vettem észre.

– *Több jeles szegediről készített olyan jól sikerült mellszobrot, érmét, amely az egyszerű ábrázoláson túlmutatva a személyiség esszenciáját adja. Jó példa erre a Bálint Sándor-büsztt.*

– Sándor bácsit rögtön Szegedre kerülésem után Vinkleréknél ismertem meg. Közel laktunk egymáshoz, többször járt nálunk, a lányaim is emlékeznek még a látogatásaira. Sándor bácsi angyali ember volt, szerencsésnek érzem magam, hogy személyesen is ismerhettem. Miután diplomáztam a főiskolán, sokáig nem készítettem portrét, mert elriasztott az a temérdek rossz példa, amellyel találkoztam. A bürokratikus rendszer és a művészetpolitika nem váltott ki komolyabb szellemi küzdelmet, nem adott szellemi lendületet – ijesztő volt látnom a kollégák szenvedély nélküli, érdektelen, unalmasra sikerült megoldásait. Amikor 1976-ban meglátogattam az idős Kós Károlyt Kolozsvárott, hazatérve róla készítettem az első portréérmemet. Amikor egymás után meghalt a szívemnek oly kedves Bálint Sándor, majd Vinkler László is, a következő évben a Szegedi Nyári Tárlatra elkészítettem domborműves portréjukat. 1983-ban Kós Károlyt megmintáztam nagyobb méretben. Akkoriban még nagy tettek számított Kós Károlynak emléket állítani Magyarországon. Az építészek összefogásával három helyen is sikerült ezt a domborművet elhelyezni. Az első bronz példányt 1983 decemberében Budapesten a XIX. kerületben, a Wekerle-telepi Petőfi téren, amely ma már Kós Károly nevét viseli. A másodikat ugyanabban az évben az építőművészek székházának az udvarán, a harmadikat pedig 1984 februárjában Szegeden, a panteonban. Természetesen szerzői díjat egyikért sem kértem.

– *Azután sorra jöttek a szegedi portrék is...*

– Majdnem minden munkámnak külön története van. Bálint Sándor szobra ügyében Trogmayer Ottó már a temetés után megkereste Papp Gyula tanácselnököt, aki beszélgetésük után állítólag azt mondta a beosztottainak: majd talán ötven év múlva. A város vezetésének ellenállását látva a múzeumban szerettek volna Sándor bácsinak emléket állítani. Kalmár Marcit és engem is felkértek. Én inkább azokat a nagyon is határozott vonásait kerestem, amelyek a „legszőgedibb szőgedi” rendkívüli egyéniségét fejezik ki. Végül megszületett a döntés, hogy az enyém a múzeumba kerül, Kalmárét az alsóvárosi templom mellé állítják fel. Marci a szobrot kőbe faragta és hamarosan fel is avatták. Az enyém a múzeumban várta a bronzba öntést, amire egyelőre nem volt

pénz. A rendszerváltás után, 1992-ben Simoncsics Jánosék a tápéi iskolában fotókiállítást csináltak Sándor bácsi emlékére, és a múzeum kölcsönadta erre az ott őrzött gipszmintát. A tanárok egy szekrény tetejére tették föl! Szóba került, hogy az iskola számára az önkormányzat bronzba öntetné. Az igazgatónő azonban írt egy levelet a kulturális bizottságnak, amelyben kifejtette: azt is úgy erőszakolták már rájuk, hogy Bálint Sándor nevét vegye föl az iskola – pedig nem is Tápén, hanem Alsóvároson született, ahol ráadásul van is már szobra, most még a szobrát is rájuk akarják tukmálni. Ebből ők nem kérnek, inkább adják oda nekik a szoborra szánt pénzt, abból labdákat vesznek a gyerekeknek.

– *Végül hogy született meg mégis a bronz büszt?*

– A kulturális bizottságot vezető Simoncsics Jánossal azonnal elhoztuk a szobrot Tápéről, a bizottság pedig engem bízott meg, keressek neki méltó helyet. Bénivel úgy okoskodtunk, hogy az örökre vitázó képviselők biztosan nem fogadják majd el a javaslatunkat, hiszen nehezen szoktak egyezsége jutni. Ezért előrelátóan azt kértük, hogy tegyék a Nagyáruházzal passzázására, a Bálint Sándor Könyvesbolt elé. Az üzlet örült a javaslatnak, ám a közgyűlésen a várakozásunknak megfelelően vita támadt. Akkor dobta be Simoncsics János azt a helyszínt, amit valójában szerettünk volna: a Dóm téri panteont. Elfogadták. Az egyik városházi tisztviselő azt javasolta, tegyük abba az üres fal felé vezető átjárónál, Én viszont ragaszkodtam ahhoz, hogy ezt a büsztöt egy posztamensre kell állítani. És nem csak azért, hogy a térbelisége érvényesüljön, de főként azért, hogy emberek között legyen. Támadt egy ötletünk arra is, hogy a talapzathoz honnan szerezzünk követ. Akkoriban bontották le a Széchenyi téren a szovjet hősi emlékműveket. Úgy gondoltuk, abból lehetne kiválasztani egy kőtömböt. Jó, hogy gyorsan intézkedtünk, mert két nap múlva már jelentkezett egy másik szoborállíttató társaság, amely kifogásolta az akciónkat, más emlékműre kellett volna nekik a kő. A kőfaragó közben már félig kifaragta a talapzatot, így nem lehetett már visszacsinálni. A püspöki hivataltól megkérdeztem, van-e kifogásuk az ellen, hogy az ajtajuk mellett áll majd Bálint Sándor szobra. Dehogy volt, nagyon örültek neki. Ők adták az áramot is, amikor a posztamenst rögzítettük. A szobor leleplezése előtti éjszakán különös álmom volt: avatják a szobrot, és egyszercsak Sándor bácsi megtestesül, lelép a talapzatról és megelevenedik. Jellegzetes, kicsit félszeg mosolyával a kezét széttárva szerényen kérlelni kezdi a tiszteletére összegyűlteket, ne hozzák zavarba őt ekkora nagy ünnepléssel. Szegény, életében biztosan nem hitte volna el, hogy egyszer majd a szovjet emlékműből származó márványból készítenek az ő szobrához talapzatot a Dóm térre. Kulka professzort is nagyon szerettem, boldog voltam, amikor felkérést kaptam, hogy őt is mintázzam meg. Nagyon sokat jelentettek nekem ezek a barátságok és feladatok.

– *Valóságos szenzáció volt, amikor huszonnégy év után visszanyerte a hallását. Hogyan történt?*

– Amikor kiderült a betegsége, nem estem pánikba, nem volt bennem önsajnálát, rögtön azon gondolkodtam, mit kell tennem, hogy lelkileg egészséges maradjak. Ugyanúgy kellett élnem, mint addig, szájról olvasva a beszédet értettem, de a zene hiányzott az életemből. Gyerekkoromban zongorázni tanultam, később kórusban énekeltem. Ribári Ottó professzor úr nem sokkal azután került a szegedi klinikára, hogy elvesztettem a hallásomat. Akkor még ő is azt mondta, nem tudnak segíteni rajtam. Nem sejtette még ő sem, hogy a fülműtétek terén is rohamos fejlődés fog bekövet-

kezni. 1996-ban már olyan tökéletes implantátumok jelentek meg, hogy úgy gondoltam, nem érdemes tovább halogatnom a műtétet. Ribári professzor operált meg Budapesten, a beavatkozás kitűnően sikerült. Ma már telefonálok és zenét is hallgatok. Amikor a műtét után először telefonáltam Eszter lányomnak Amerikába – akinek a hangját öt éves korában hallottam utoljára –, mindketten elsírtuk magunkat. Férjem, Vígh Tamás, hogy megbizonyosodjon a hallásomról, először a Boci-boci tarkát kezdte fütyülni, de a végét szándékosan hamisan fújta. Amikor felismertem a dallamot és megszólaltam, hogy a vége hamis, akkor biztos volt benne, hogy valóban jól hallok. Azóta még tovább javult a hangérzékelésem. Óriási dolog, hogy újra járhatok koncertekre és felfedezhetek számomra ismeretlen darabokat, mint például Kurtág Györgyét.

– *Szegedet a szobrok városának nevezik. Mit gondol azokról a köztéri művekről, amelyek a rendszerváltás óta születtek?*

– Az emlékmű készítése nem csupán a szobrász „magánszáma”, „magánügye”. Sok szereplős mű – magának a szobrot állító társadalomnak is az önarcképe. Látható például, hogy a 20. században kialakult prototípusok merev rendszere szívósan tovább él napjainkig. Elég csak megnézni az I. és a II. világháborús emlékművek hazai, európai vagy amerikai példányait. A megidézett katonák jóformán csak öltözetükben, rangjelzésükben különböznek. Ritka jó emlékművel büszkélkedhet viszont Rotterdam, ahol Zatkin megrendítő, expresszív plasztikája látható. Ehhez a szoborhoz mindenkinek el kellene mennie egyszer. Nemcsak a döbbenetes élményért, hanem a tanulságokért is. Arra gondolok: az emlékmű terve a múzeumban megtekinthető. De micsoda óriási minőségi, hatásbeli különbség van a kétféle munka között – persze a monumentális kikötői emlékmű javára. Ezért is kockázatos megmutatni a laikusoknak a tervezeteket. A rotterdami polgárok mindenestre bölcsek voltak, amikor a döntést szakmabeliekre bízták. Nem volt népszavazás, azt eszébe se jutott volna kérni senkinek. A nippeket, műtyüröket kedvelő polgárok bizonyára nem erre voksoltak volna. Inkább egy zsánerszoborra. Am az adófizetők bíztak a város vezetőiben, ők meg a szakemberek hozzáértésében. Lehet, hogy készültek a rendszerváltó társadalom zúrzarát tükröző gyenge szobrok Szegeden is, no de mégsem a Duna-parton ijesztően tornyosuló Nemzeti Színház!

– *Tagja maradt a Szög-Art Egyesületnek?*

– Igen. Jól éreztem köztük magam mindig, de ezen kívül azért is az egyesület tagja maradtam a Budapestre költözés után, hogy megmaradjon a személyes kapcsolatom a várossal, ahol az életem javát töltöttem. Aranyi Sanyi arra törekedett, hogy egy olyan szűk csoportot szervezzon, amelynek a tagjai a minőséget tartják a legfontosabbnak, és emberileg is jól kijönnek egymással. Ez nagyon lényeges szempont, mert mára országszerte igen nagy lett a száma a gyenge, ám önimádó művészeknek, és az egyre élesedő kenyérharc pedig régi jó barátokat is egymás ellen fordított. A Szög-Art összejövetelén kívül ma már csak a régi jó barátok és volt tanítványok hívására látogatok a Tisza partjára. Nem figyelnek ma már az emberek egymásra, sokan máig nem vették észre, hogy már nem élek ott köztük Szegeden. Az utolsó szegedi években olyan sok szakmán belüli zavaros jelenséggel találkoztam, hogy nem esett nehezemre elhagyni a várost. Az Oskola utcai Olajos-házhoz tervezett Szent Borbála szobromat a meghívásos pályázat szakmai zsűrije a legjobbnak találta. Megkaptam az első díjat, de visszatérítő machinációk eredményeképpen mégsem én kaptam a megbízást a szobor elkészítésére a MOL-tól. Amikor először jártam a városban, nagyon kellemes benyomást keltett.

Sohasem felejttem el a csodálatos szegedi ősz meleg fényeit, a csendjét. A nyugalom szigetének tűnt akkor a város. Szeged ma is gyönyörű. Sziget most is, de hol van már a nyugalom. A turista persze nem láthatja az árnyoldalait és a benne élő indulatokat.

– *Az elmúlt években milyen munkák foglalkoztatták?*

– Úgy alakult, hogy a megbízások mind portrék voltak, és az egyik megbízás hozta a másikat. 1999-ben volt a Nobel-díjas Békésy György születésének századik évfordulója, amelynek tiszteletére nemzetközi konferenciát rendeztek Budapesten. Ribári professzor javasolta, hogy van neki egy olyan operáltja, aki szobrász, és áttételesen Békésy kutatásainak köszönheti a hallását. Nagy örömmel készítettem el a szobrot – a Puskás Tivadar Híradástechnikai Technikumban állították fel 2000-ben. A következő évben ugyancsak ők kértek fel Magyar Endre megmintázására, aki az első magyar rádióadást készítette, és a lakitelki adó tervezésében is részt vett. A Műszaki Egyetem Építész Kara részére 1996-ban Csonka Pál, 1998-ban Kotsis Iván, 2000-ben pedig Rados Jenő portréját rendelték meg tőlem. Izgalmas feladat volt Varga Mártonnak, az első magyar kertészeti iskola alapítójának a szobra – szintén 2000-ben avatták. Ezeket a legújabb szobraimat látta annak a chicagói építészeti irodának a főnöke, ahol Eszter lányom dolgozik. Az ő közreműködésével kaptam megbízást Jack Knuepfer portréjának a megmintázására. A 80. születésnapján ezzel a szoborral lepték meg a tisztelői Knuepfert, aki Illinois állam sikeres kormányzója volt 1978-tól 1990-ig. Most márciusban pedig Bob Finch építészről készített portrém avatására megyek Amerikába.

Hollósi Zoltán

RADOS JENŐ